

Людмила Поповић. **Контрастивна граматыка српског и украјинског језика: таксис и евиденцијалност**. Београд : Српска академија наука и уметности, 2014. 446 с.

Пачатак вывучэння таксісу і эвідэнцыйнасці (пад іншымі назвамі: спосаб, лад, парадак) звычайна звязваецца з аналізам індзейскіх моў у працах Ф. Боаса і Б.-Л. Уорфа, а ў славістыцы – з класічным артыкулам Р. В. Якабсона «Шыфтары, дзеяслоўныя катэгорыі і рускі дзеяслоў» (1957). У ім разглядаюцца фундаментальныя паняцці моўнага акта, моўцы, апісанай падзеі і яе ўдзельніка. Іх камбінацыі дазволілі аксіяматычна прадставіць усе дзеяслоўныя катэгорыі, у тым ліку тыя, што аналізуюцца ў кнізе вядомага навукоўца прафесара Л. Попавіч (Бялградскі ўніверсітэт).

У славянскіх мовах таксис (ад грэч. ταξις – парадак, размяшчэнне) даследаваўся ў школах А. У. Бандарка і В. С. Хракоўскага. У айчынным мовазнаўстве дысертцыю на блізкую тэму абараніла А. П. Бяцэня («Сродкі выяўлення працягласці і папярэднявання ў англійскай і беларускай мовах», 2005).

Эвідэнцыйнасць (ад лац. *evidens* – бачны, відавочны – пераказвальнасць, відавочнасць, засведчанасць) указвае, адкуль моўца даведаўся пра тое, пра што расказвае: ці ён гэта бачыў, чуў, ці яму нехта паведаміў або ён так мяркуе. **Гавораць, што елка вырасла да двух метраў; Як мне стала вядома, у іх адабралі ліцэнзію.**

Эвідэнцыйнасць не такая ўжо рэдкая з’ява: А. Айхенвальд (2004) прааналізавала каля 500 моў з усіх значных моўных сем’яў і геаграфічных рэгіёнаў і вызначыла, што яна граматычна выражана прыкладна ў кожнай чацвёртай з іх. Са славянскіх моў гэта катэгорыя даследавалася найперш у балгарскай (з пачатку XX ст.), бо адпаведныя спецыялізаваныя граматычныя сродкі (пераказвальны лад) ёсць толькі ў ёй. Значны ўнёсак у далейшую сістэматызацыю і класіфікацыю зрабілі У. А. Плунгян і Н. А. Козінцава.

Новая кніга сербскай даследчыцы – гэта першае грунтоўнае даследаванне таксісу і эвідэнцыйнасці ў сербскай і ўкраінскай мовах. Макет выдання яшчэ ў 2012 г. быў выстаўлены на сайце Сербскай акадэміі навук і мастацтваў, дзе ён даступны і зараз на адрасе: <http://www.sanu.ac.rs/lzdanja/Elldanjanja/Kontrastivan.pdf> (як і на рэсурсе «Гугл-букс»).

Л. Попавіч – рэдкі прыклад філолага, які аднолькава паспяхова выступае і па мовазнаўчых, і па літаратуразнаўчых пытаннях. Яна з’яўляецца аўтарам кніг «Эпістоларны дыскурс украінскай і сербскай моў» («Епістоларны дыскурс украінског и српског језика», 2000), «Фокусная перспектыва ўкраінскай літаратуры» («Фокусна перспектыва украјинске књижевности», 2006), «Моўная карціна рэчаіснасці. Кагнітыўны аспект кантрастыўнага аналізу» («Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе», 2008) і складальнікам зборнікаў «Насуперак вятрам: анталогія ўкраінскай паэзіі XVI–XX стст.» («У инат ветровима: антологија украјинске поезије XVI–XX века», 2002), «3 украінскай у свет: украінска-

сербскі размоўнік з граматычным нарысам» («Са украјинским у свет: украјинско-српски разговорник са прегледом граматике», 2005), «Кабзар: выбраныя творы Т. Шаўчэнка» («Кобзар: избор, Тарас Шевченко», 2006), «Закляймоўныя: анталогія паэзіі рэпрэсаваных украінскіх паэтаў» («Жигосани: антологија поезије репресованих украјинских песника», 2008) і інш.

«Супастаўляльная граматыка сербскай і ўкраінскай моў» абагульняе даследаванні, якія аўтар некалькі гадоў вяла ў рамках шэрагу міжнародных праектаў: «Апісанне і стандартызацыя сучаснай сербскай мовы» (кіраўнік – С. Танасіч, гл.: <http://www.isj-sanu.rs/opis-i-standardizacija-savremenog-srpskog-jezika.html>), «Таксис у славянскіх мовах» (кіраўнік – В. С. Хракоўскі, гл.: <http://philology.by/slavonic-taxis-2010>) і «Функцыянаванне і структура маркераў эвідэнцыйнасці ў славянскіх мовах» (кіраўнік – Б. Вімер, гл.: <http://www.staff.uni-mainz.de/wiemerb/projekte.html>).

З улікам асаблівай разгалінаванасці катэгорыі таксісу і метадыкі апісання, прынятай у праекце В. С. Хракоўскага, таксис сербскай і ўкраінскай моў пададзены ў асобных частках (с. 19–170, 171–314 адпаведна), што не выключала, натуральна, параўнанняў. Эвідэнцыйнасць жа названых моў аналізуецца ў трэцяй частцы з пастаянным узаемным супастаўленнем (с. 315–393).

Ва ўводзінах да кнігі аўтар знаёміць чытача з сутнасцю і месцам названых катэгорыяў у семантыцы і ўвогуле ў мове, прапануе дэфініцыі таксісу і эвідэнцыйнасці. Завяршаюць кнігу змястоўнае заключэнне, рэзюмэ на англійскай мове, спісы літаратуры, крыніц і прынятых скарачэнняў. На наш погляд, карысным мог бы таксама быць паказальнік сродкаў выражэння названых катэгорыяў (злучнікаў, прыназоўнікаў, мадальных і пабочных слоў, часціц і інш.).

Л. Попавіч дае кароткі, але змястоўны агляд літаратуры па тэме і прымае азначэнне В. С. Хракоўскага: «...таксис – гэта катэгорыя, якая рэалізуецца ў біпрэдыкатывных (і шырэі – поліпрэдыкатывных) канструкцыях, дзе рознымі граматычнымі сродкамі маркіруецца часавая лакалізацыя (адначасовасць/неадначасовасць: папярэдняванне, наступнасць) адной сітуацыі P_1 адносна другой сітуацыі P_2 , чыя часавая лакалізацыя характарызуецца адносна часу маўлення, гэта значыць незалежна ад якойсьці яшчэ сітуацыі P_n ». Заўважым, аднак, што Л. Попавіч у далейшых развагах і аналізе канкрэтных прыкладаў змяняе прапанову В. С. Хракоўскага і галоўную сітуацыю абазначае як P_1 , а залежную – як P_2 .

Аўтар упершыню падрабязна і грунтоўна аналізуе разнастайныя сродкі выражэння таксісу ў простых і складаных сказах і адзначае як вельмі важныя фактары розных моўных узроўняў наступныя: тып злучніка, тып прыназоўніка, аспектуальныя, тэмпаральныя і мадальныя характарыстыкі прэдыката, адвербы, партыкулы і іншыя сродкі ў ролі таксісных спецыфікатараў, парадак слоў і частак складанага сказа (с. 396). Асаблівую ўвагу яна ўдзяляе валентнаму таксісу – выпадкам, калі

залежны прэдыкат аказваецца актантам галоўнага, напрыклад: *Лікар сказаў, што прыйдзе завтра вранці* (О. Іваненко. Марія (с. 305)); *Черновецький дозволив паркуватися на тротуарах в центрі Києва* (Новинар (с. 308)). Праца Л. Попавіч каштоўная тым, што тут прааналізаваны ўсе асноўныя часавыя злучнікі і прыназоўнікі і зафіксаваны асаблівасці іх ужывання.

Аўтар даказвае, што «катэгорыі таксісу і эвідэнцыйнасці маюць агульную сферу рэалізацыі ў складаназалежных сінтаксічных канструкцыях з дапаўняльнай даданай часткай, прэдыкат якой уступае ў таксісныя адносіны з галоўным прэдыкатам. Калі галоўны прэдыкат належыць да семантычнага класа так званых перцептыўных дзеясловаў, то злучнік указвае на крыніцу інфармацыі, якая перадаецца: тыповы, немаркіраваны, самы частотны злучнік даданай дапаўняльнай часткі ўказвае на перадачу інфармацыі з другіх рук, а злучнік з вузейшай сферай функцыянавання гаворыць пра засведчанасць сітуацыі, пра якую паведамляецца» (с. 394–395).

Л. Попавіч лічыць эвідэнцыйнасць «функцыянальна-семантычнай катэгорыяй, што ахоплівае моўныя сродкі розных узроўняў, якія ўказваюць на крыніцу паведамленай інфармацыі» (с. 331). Даследчык разглядае стратэгіі і аперацыі лінгвістычнага кадзіравання, якія залежаць ад названай крыніцы (с. 415), напрыклад: *я бачу, як кажуць, здаецца* і г. д. Асаблівасць гэтай катэгорыі ў сербскай і ўкраінскай мовах у тым, што яна не мае марфалагічнага ядра. Яе паказчыкі: адпаведныя словы, пабочныя канструкцыі і прэдыкатыўныя часткі (галоўныя ці даданыя): *Мені приснилось, что я по-ступила в институт; Мора да су већ отпутовали (Не видим им кола)* 'Яны, мусіць, ужо паехалі (Я не бачу іх машыну)'; *Овде маџине тиранису већину, и то се зове демократија! (Добрица Ерић)* 'Тут

меншасці тыраняць большасць, і гэта называецца дэмакратыяй!' (пераклад аўтара. – М. С.).

Аўтар дэтальна аналізуе сувязі названай катэгорыі з дэйксісам і мадальнасцю, размяжоўвае эпістэмічныя і эвідэнцыйныя канструкцыі.

Хочацца станоўча ацаніць, што даследаванне выканана на рэпрэзентатыўным корпусе тэкстаў: выкарыстаны творы 20 сербскіх і 50 украінскіх пісьмennisкаў, а таксама 14 сербскіх і 11 украінскіх сродкаў масавай інфармацыі. Уражвае велізарная колькасць прыведзеных у кнізе прыкладаў: 680 – для сербскага таксісу, 605 – для ўкраінскага таксісу і 316 – для эвідэнцыйнасці (і можна толькі здагадацца, колькі прыкладаў было прааналізавана і засталася за межамі выдання). Гэта дазволіла зрабіць абгрунтаваныя высновы і ілюстраваць іх яснымі і цікавымі мастацкімі фрагментамі, што становіцца каштоўнай крыніцай для будучых манаграфій і падручнікаў.

Варта таксама ўхваліць немалыя намаганні і клопат аўтара пра чытачоў: амаль усе дзеяслоўныя формы маюць глосы – умоўныя сімвалы іх граматычных значэнняў, а гэта палегчыць выкарыстанне выскоў Л. Попавіч у наступных кантрастыўных і тыпалагічных даследаваннях айчынных і замежных філолагаў.

Добра падмацаваная багатым корпусам тэкстаў, лінгвістычнай традыцыяй і шматгадовымі ўласнымі пошукамі кніга прафесара Л. Попавіч дае поўную карціну таксісу і эвідэнцыйнасці ва ўсёй складанасці іх значэнняў і разнастайнасці сродкаў выяўлення ва ўкраінскай і сербскай мовах. Яна з'яўляецца важкім унёскам у скарбонку славiстычнай лiтаратуры, пашырае прысутнасць адпаведных моў у кантэксце сучасных тыпалагічных прац.

М. В. Супрунчук,

кафедра тэарэтычнага і славянскага
мовазнаўства філалагічнага факультэта БДУ

Слова – тэкст – камунікацыя (з электронным дадаткам) : вучэб.-метад. дапам. / Г. І. Басава, Л. Д. Сінькова, В. У. Барысенка ; пад агул. рэд. Л. Д. Сіньковай. Мінск : БДУ, 2014. 128 с.

Прадстаўлены на рэцэнзію дапаможнік па сваім змесце мае выразны лінгвакультуралагічны характар. Ён складаецца з сямі раздзелаў, шэсць з якіх уводзяць студэнтаў у культуру беларускай паўсядзённасці («Асоба. Тэмперамент. Нацыянальны характар», «Нацыянальная кухня. Госці», «Дом. Кватэра», «Святы», «Стыль жыцця. Вольны час», «Вандроўкі. Памятныя мясціны. Горад»), а сёмы – «Беларуская дзяржаўнасць» – дапамагае навучэнцу падрыхтавацца да камунікацыі ў афіцыйных сітуацыях рознага плана.

Кожны з раздзелаў мае выразную структуру, якая цалкам адпавядае назве дапаможніка: распачынае яго лексічны мінімум па тэме раздзела – беларуска-рускі-англійскі слоўнік, далей прапа-

ноўваецца тэкст (які можна праслухаць на дыску) і маўленчы практыкум, што ўключае заданні па граматыцы (марфалагіі розных часцін мовы, лексіка-граматычнай спалучальнасці), заданні на засваенне зместу тэксту, а таксама практыкаванні, накіраваныя на пашырэнне слоўніка (а менавіта на засваенне значэння складаных слоў, працу над фразеалогіяй і парэміялогіяй беларускай мовы, лексічнай полісеміяй). Цікавую і карысную для навучэнцаў працу па развіцці і фарміраванні камунікатыўных навыкаў дазваляць арганізаваць заданні, накіраваныя на разуменне сітуацыі, у якой адбываецца размова, а таксама практыку камунікацыі ў межах маўленчага жанру (напісанне віншавальных лістоў і паштовак па тэме «Святы», стварэнне аб'явы па тэме «Беларуская дзяржаўнасць») і маўленчага акта (напрыклад, экспрэсіваў па тэме «Госці») – такім чынам, аўтары дапаможніка імкнучца ў стварэнні кожнага